

УДК 349.3 : 364.23](477)

Трудове право, право соціального забезпечення

Силенко Н. М.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри

правового регулювання економіки

(ХНЕУ ім. С. Кузнеця)

ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНВАЛІДІВ У СФЕРІ ПРАЦІ

Стаття присвячена висвітленню особливостей міжнародно-правового регулювання праці інвалідів. Проаналізовано міжнародно-правові акти у царині соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями. Автор концентрує увагу на необхідності дотримання норм ратифікованих міжнародно-правових актів, що є однією з найважливіших умов успішної реалізації європейських прагнень України.

***Ключові слова:** соціальний захист інвалідів, інвалід, обмеження працездатності, міжнародні стандарти у сфері праці.*

Стаття посвящена освещению особенностей международно-правового регулирования труда инвалидов. Проанализированы международно-правовые акты в области социальной защиты лиц с ограниченными физическими возможностями. Автор концентрирует внимание на необходимости соблюдения норм ратифицированных международно-правовых актов, что является одним из важнейших условий успешной реализации евро интеграции Украины.

***Ключевые слова:** социальная защита инвалидов, инвалид, ограничения трудоспособности, международные стандарты в сфере труда.*

The article is devoted to highlighting features of international legal regulation of labor disabled. Analyzed international instruments in the field of

social protection of persons with disabilities. The author focuses on the need for compliance with ratified international legal instruments, which is one of the most important conditions for the successful implementation of Ukraine's European aspirations.

***Key words:** social protection of invalids, disabled, limit disability, international labor standards.*

Вступ. Одним з пріоритетних напрямків державної політики в Україні на сучасному етапі становлення її як правової соціальної держави є втілення в життя комплексу заходів з інтеграції інвалідів до суспільного життя шляхом підвищення їх ролі в оточуючому середовищі, створення рівних прав з іншими громадянами для участі в економічній, політичній, соціальній та іншій діяльності. Одним з аспектів соціальної захищеності таких осіб є їх право працювати на підприємствах, в установах, організаціях, а також займатися підприємницькою чи іншою діяльністю, не забороненою законодавством країни. Трудове законодавство, конкретизуючи рівні можливості кожного у реалізації своїх трудових прав, визначає гарантії останньої.

Ступінь наукової розробленості зазначених теоретичних і практичних проблем та реалізації міжнародних трудових стандартів у сфері правового регулювання захисту трудових прав інвалідів під час реалізації такими особами права на працю не можна назвати високим. В Україні за період її існування як незалежної держави науковці висвітлювали у своїх працях лише окремі питання цієї проблематики. Науково-теоретичним підґрунтям статті послужили праці таких науковців, як В.М. Андріїв, Р.З. Лівшиць, П.Д. Пилипенко, В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, В.Ф. Пузирний, О.В. Смирнов, В.С. Тарасенко, Г.І. Чанишева, М.В. Чічкань, О.М. Ярошенко та ін. Не применшуючи значення наукових праць правознавців, потрібно зазначити, що існуючі проблемні аспекти щодо особливості міжнародно-правового регламентування захисту трудових прав інвалідів потребують

більш детального аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є формулювання пропозицій щодо покращення умов їх трудової діяльності на підставі правового аналізу міжнародного законодавства у цій сфері.

Результати дослідження. Протягом минулого століття у світі суттєво змінилося ставлення до інвалідів та їх проблем. Головним стало визнання їх прав на повноцінне життя в суспільстві й соціальний їх захист на державному рівні.

З огляду на те, що дуже помітну роль у царині міжнародно-правового регулювання праці відіграють правові приписи, що містяться в документах міжнародних організацій – Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної організації праці та інших актах, з метою подальшого вирішення колізійних ситуацій важливо визначити, чи належать ці документи до міжнародних договорів, ратифікованих Україною. Практично всі вітчизняні науковці, досліджуючи проблеми правового регулювання праці, включають акти міжнародних організацій у систему джерел трудового права й беззастережно визнають за ними пріоритет стосовно законодавства України [1, с. 527]. Однак це твердження потребує певного уточнення: не всі акти міждержавних організацій мають рівний ступінь обов'язковості. Деякі з них, будучи допоміжними, не породжують конкретних зобов'язань для держав – учасниць тієї чи іншої угоди. До них належать рекомендації, резолюції, декларації тощо [2, с. 107]. Цілком очевидно, що міжнародні норми, позбавлені обов'язковості, не можуть створювати правових колізій.

10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН на своїй III сесії, що відбулася в Парижі, прийняла і проголосила Загальну декларацію прав людини [3]. Це був перший в історії міжнародних відносин акт, у якому закріплювалося широке коло основних прав і свобод людини, які підлягають загальній повазі й дотриманню. М.М. Грекова справедливо зауважує, що Загальна декларація в концентрованому вигляді встановила основні, невід'ємні права індивідів, у тому числі й у сфері праці [4, с. 61].

16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН на XXI сесії були прийняті Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [5] й Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [6]. Зазначені правові документи – це багатосторонні міжнародні договори, в яких уперше (а) сформульовано широкий комплекс норм із забезпечення й захисту прав людини і основних свобод, що ґрунтуються на положеннях Загальної декларації прав людини, і (б) закріплені конкретні міжнародно-правові зобов'язання держав-учасниць стосовно додержання і втілення в життя цих правових приписів. Відповідно до Міжнародних пактів кожна держава, яка бере участь у них, зобов'язується поважати й забезпечувати всім особам, які перебувають у межах її території й під її юрисдикцією, рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими й політичними правами без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового становища, народження або іншої обставини. Названі правові акти становлять собою своєрідний міжнародний кодекс прав людини і громадянина.

14 вересня 2006 р. Верховна Рада України ратифікувала один із 2-х основних документів Ради Європи у сфері прав людини – Європейську соціальну хартію (переглянуту), яка набрала чинності 1 лютого 2007 р. [7]. Згідно з Європейською соціальною хартією (переглянутою), з метою забезпечення інвалідам (незалежно від їх віку, характеру й походження інвалідності) ефективного здійснення їх права на самостійність, соціальну інтеграцію й повноцінну участь у житті суспільства держави зобов'язуються:

1) вжити необхідних заходів для забезпечення інвалідам орієнтування, освіти і професійної підготовки (коли це можливо) в межах загальних програм або (коли це видається неможливим) у державних чи приватних спеціалізованих закладах;

2) сприяти їх доступу до роботи всіма засобами, що можуть заохочувати роботодавців приймати на роботу інвалідів, утримувати їх у

звичайному виробничому середовищі і пристосовувати умови праці до їх потреб, а коли це видається неможливим у зв'язку з характером інвалідності, то шляхом або облаштування, або створення спеціальних робочих місць з урахуванням ступеня інвалідності. У деяких випадках такі заходи можуть вимагати використання спеціалізованих служб працевлаштування й надання допомоги;

3) сприяти їх всебічній соціальній інтеграції й участі в житті суспільства, зокрема, шляхом запровадження заходів, включаючи технічну допомогу, які спрямовані на усунення перешкод для спілкування й пересування і які надають доступ до транспорту, житла, культурної діяльності й відпочинку.

З метою забезпечення ефективної реалізації права на професійну орієнтацію держави зобов'язуються в разі необхідності створити службу або сприяти діяльності вже існуючої, яка допомагатиме всім особам, включаючи інвалідів, у вирішенні проблем, пов'язаних з вибором професії й набуттям професійних навичок, з належним урахуванням здібностей кожної особи й потреби в них на ринку праці. Така допомога повинна надаватися безкоштовно. Країни взяли на себе зобов'язання, консультуючись з організаціями роботодавців і працівників, започаткувати професійно-технічну підготовку або сприяти існуючій усіх осіб, у тому числі й інвалідів, а також створити умови для доступу до вищої технічної й університетської освіти виключно на підставі особистих здібностей.

Міжнародне співтовариство, усвідомлюючи важливість підвищення соціального захисту людей з фізичними вадами, окрім вищевказаних міжнародних і європейських актів, що мають загальний характер, сприяло прийняттю низки спеціальних міжнародних документів, щодо прав і законних інтересів інвалідів і членів їх сімей. Їх права протягом тривалого часу є предметом особливої уваги як з боку Організації Об'єднаних Націй, так і інших міжнародних організацій.

Так, 20 грудня 1971 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла

Декларацію про права розумово відсталих осіб. За її приписами такі особи мають такі ж права, що й інші люди, зокрема на: (а) належне медичне обслуговування й лікування; (б) освіту, навчання, відновлення працездатності й заступництво, що дозволять їй розвивати свої здібності й максимальні можливості; (в) матеріальне забезпечення й задовільний життєвий рівень; (г) продуктивну працю або зайняття якою-небудь іншою суспільно корисною справою в повну міру своїх можливостей; (д) захист від експлуатації, зловживань, принизливого ставлення та ін. [8, с. 231, 233].

У Декларації про права інвалідів від 9 грудня 1975 р. закріплено визначення поняття «інвалід»: це будь-яка особа, яка не в змозі самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормального особистого й (або) соціального життя через ваду (вроджену чи набуту) фізичних або розумових здібностей [9, с. 341, 342]. Вони мають невід'ємне право на повагу їх людської гідності. Інваліди, якого б вони не були походження, незалежно від характеру й серйозності каліцтва чи фізичних вад, мають ті самі основні права, що і їх співгромадяни того ж віку, що в першу чергу означає право на: а) задовільне життя, яке максимального наближалось б до нормального й повноцінного; б) економічне й соціальне забезпечення; в) отримання і збереження за собою робочого місця відповідно до своїх можливостей чи зайняття корисною, продуктивною діяльністю, яка винагороджується; г) членство у профспілкових організаціях та ін.

У 1980 р. Всесвітня організація охорони здоров'я прийняла Міжнародну класифікацію дефектів, інвалідності й непрацездатності [10, с. 231, 233]. У ній запропоновано визначення правової конструкції «забезпечення рівних можливостей»: це процес, завдяки якому різні системи суспільства й навколишнього середовища, як от обслуговування, трудова діяльність та інформація, виявляються доступними всім, у тому числі й інвалідам. Принцип рівності прав проголошує, що потреби всіх без винятку індивідуумів мають однаково важливе значення, що кожна людина має рівні можливості для повноцінної участі в житті суспільства, залишаючись жити у

своїх громадах.

З огляду на те, що 1981 р. було проголошено Генеральною Асамблеєю ООН Міжнародним роком інвалідів під гаслом «Повна участь і рівність», вважаємо, що найбільш важливим підсумком цієї події стало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН 3 грудня 1982 р. Всесвітньої програми дій стосовно інвалідів [11]. Це перший міжнародний документ, у якому були сформульовані основні правила ставлення до інвалідів. Мета цієї програми полягала у сприянні ефективним засобам попередження інвалідності, поновленні працездатності й реалізації цілей «рівності» й «повної участі» таких людей у соціальному житті й розвитку. Це означає створення таких же умов життя, що й для всіх інших громадян, а також покращання цих умов у результаті соціального й економічного розвитку. Крім того, вперше інвалідність визначена як функція відносин між інвалідами та їх соціальним оточенням.

Із прийняттям Всесвітньої програми дій стосовно інвалідів міжнародна спільнота одержала директивну базу для активізації роботи щодо профілактики, реабілітації й забезпечення участі інвалідів в суспільному житті країн, їх рівноправності з іншими членами суспільства. Програма стала першою прийнятою на міжнародному рівні спробою розглянути проблему інвалідності з 2-х боків – з точки зору розвитку і з захисту прав людини. Цим вона засвідчувала значний відступ від традиційного підходу до проблеми, який зосереджувався головним чином на задоволенні потреб людей з фізичними чи розумовими вадами шляхом реабілітації.

З урахуванням того факту, що інваліди не складають однорідної групи, ця Всесвітня програма дій стосовно інвалідів розробила такі дефініції: (1) попередження інвалідності – це заходи, спрямовані на попередження виникнення фізичних, розумових і сенсорних дефектів (профілактика першого рівня) чи переходу дефекту в постійне функціональне обмеження (профілактика другого рівня); (2) поновлення працездатності інвалідів означає цілеспрямований, обмежений у часі процес, метою якого є надання

можливостей особистості досягнути оптимального фізичного, розумового й/чи соціального рівня функціонування з наданням їй тим самим можливостей для зміни свого життя; (3) створення рівних можливостей означає процес, за допомогою якого такі загальні системи суспільства, як фізичне й культурне середовище, житлові умови і транспорт, соціальні служби і служби охорони здоров'я, доступ до навчання й роботи, є можливими для всіх [11].

Всесвітня програма дій стосовно інвалідів послужила підґрунтям для проведення Десятиріччя інвалідів (1981–1991 рр.), одним з досягнень якого було встановлення Генеральною Асамблеєю ООН 3 грудня Міжнародного дня інвалідів і розробка Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів [12]. Десятиріччя було періодом зростання обізнаності та організації заходів, спрямованих на покращення стану людей з фізичними вадами, надання їм рівних можливостей. Як наслідок, асамблея підкреслила важливість висвітлення цієї події для подальшої інтеграції у суспільство людей з обмеженими можливостями. Міжнародний день інвалідів відзначає і наша держава. Проведення цього дня спрямовано на привернення уваги до проблем інвалідів, захист їх гідності, прав та благополуччя, на переваги, які отримує суспільство від участі інвалідів у політичному, соціальному, економічному і культурному житті. В Україні проведення цього дня встановлене Указом Президента України від 27 листопада 1993 р. [13]. Мета, заради якої Міжнародний день інвалідів був проголошений, – це дотримання прав людини і участь інвалідів у житті суспільства.

Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів мають рекомендаційний характер і зумовлюють прийняття державами моральних і політичних зобов'язань, а також передбачають реалізацію засад щодо відповідальності та співробітництва, що стосуються проблем інвалідності. Мета Правил – забезпечити таке положення для осіб з функціональними обмеженнями, щоб вони, як члени суспільства, могли б

користуватися тими самими правами й виконувати ті ж самі обов'язки, що й інші люди. Особлива увага в цьому міжнародному акті звертається на такі групи населення, як жінки, діти, люди похилого віку, бідні прошарки населення, особи з кількома видами інвалідності. Головними передумовами забезпечення прав таких осіб нарівні з іншими є поглиблення розуміння суспільством становища людей з функціональними обмеженнями, їх медичне обслуговування, реабілітація, допоміжні послуги. У Правилах наголошується, що разом з проведенням широкомасштабних інформаційних кампаній, які різнобічно й позитивно мають віддзеркалювати життя і проблеми, з якими стикаються інваліди, ці питання слід вводити до якомога більшої кількості освітніх і соціальних програм.

Названі Стандартні правила відіграли значну роль у формуванні цілеспрямованої політики і практики багатьох країн світу в царині подолання проблем людей з інвалідністю. Дотримання принципів, закладених у них, сприяло набуттю й поширенню успішного досвіду із забезпечення рівних можливостей для інвалідів. Ці люди здобули можливість висловлювати свої думки й почуття щодо своєї ущербності й несправедливості свого соціального становища мовою правозахисних норм. Громадські неурядові організації, які займаються питаннями захисту прав людини, почали більше виявляти уваги до них, активніше виступати в ролі правозахисників.

Першим міжнародно-правовим документом, який заборонив будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності й проголосив гарантію інвалідам на рівний та ефективний правовий захист від дискримінації на будь-якому ґрунті, стала Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права інвалідів 2006 р. [14] Цей міжнародно-правовий документ передбачив основні стандарти забезпечення й захисту прав і свобод людей з інвалідністю. Згідно з його положеннями люди з інвалідністю повинні бути повноправно включені в загальний соціальний процес. При цьому, в центрі уваги поставлено не інвалідність, а людину з інвалідністю, з її проблемами, потребами, бажаннями, яка має бути здатна (наскільки це можливо)

самостійно жити в суспільстві. Робиться принципово важливий висновок, що інвалідність – це поняття, яке еволюціонує, що вона є результатом взаємодії між людьми, які мають серйозні порушення здоров'я, і середовищними бар'єрами, які заважають повній та ефективній участі таких осіб у житті суспільства нарівні зі здоровими. Права осіб з інвалідністю є категорією загальних прав людини. Джерелом цих прав є людська гідність і неповторність кожної окремої особистості.

Як свідчить міжнародна практика, формуванню ефективної соціальної політики будь-якої держави та результативності її реалізації сприяє вивчення і впровадження на національному рівні міжнародного досвіду регулювання відповідного змісту відносин, де таке регулювання має позитивні результати в силу його довготривалого історичного становлення та великої уваги до цієї проблеми з боку держави й суспільства загалом.

Висновки. Україна за часів економічних труднощів не докладає всіх необхідних зусиль задля досягнення повної зайнятості, забезпечення гідних умов для праці та гарантії достойного рівня соціального захисту для всього населення. Проте, соціальні й політичні наслідки нехтування цими завданнями можуть коштувати дорожче. На наше переконання, ратифікація міжнародно-правових актів у царині соціального захисту інвалідів, особливо неухильне дотримання їх норм – одна з найважливіших умов успішної реалізації європейських прагнень України, що вимагає конструктивного співробітництва Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади та сторін соціального партнерства.

Список використаних джерел:

1. Пилипенко П.Д. Трудове право України: [навчальний посібник] / за ред. П.Д. Пилипенка. – К. : Ін Юре, 2003. – 536 с.
2. Иванов С.А. Проблемы международного регулирования труда / С.А. Иванов. – М. : Наука, 1964. – 343 с.

3. Загальна декларація прав людини: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р., №217 А // Офіц. Вісн. України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

4. Грекова М. М. Міжнародні трудові стандарти як основа вдосконалення трудового законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого / М. М. Грекова. – Х., 2009. – 204 с.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнарод. пакт ООН від 16.12.1966 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: Міжнарод. пакт ООН від 16.12.1966 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

7. Европейская социальная хартия (пересмотренная) от 03.05.1996 г., № 163 // Международные акты о правах человека : сб. документов. – М. : Изд. Группа «Норма-Инфра». – 2000. – С. 570 – 586.

8. Declaration on the Rigts of Mentally Retarded Persons/Human Rights. A Compilation of International Instruments. Volum I (First Part). Universal Snstrumets. United Nation. New York and Geneva. 2002.

9. Декларация о правах инвалидов: резол. Генеральной Ассамблеи ООН от 09.12.1975г. // Международные акты о правах человека: Собр. документов. – М. : Изд. группа «НОРМА-ИНФРА», 2000. – С. 341, 342.

10. Международная классификация дефектов, инвалидности и нетрудоспособности: Всемирная организация здравоохранения, 1980 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

11. Всесвітня програма дій стосовно інвалідів: Програма ООН від 03.12.1982 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

12. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1993 р., №48/96 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

13. Про міжнародний день інвалідів в Україні: Указ Президента від 27.11.1993 р., № 566/93 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

14. Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 16.12.2009 р., № 1767-VI // Голос України. – 2009. – № 249.